

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ БАНКІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Розглянуто основні позитивні результати та негативні наслідки дії процесів глобалізації фінансових ринків для банківської системи України. Окреслено можливі стратегічні напрями її розвитку в контексті євроінтеграції.

Ринкова трансформація економіки України створює нові можливості й зумовлює необхідність формування ефективної банківської системи, спрямованої на інтегрування у світовий фінансовий простір. Дискусії у вітчизняних економічних колах щодо експансії іноземного капіталу в банківський сектор України засвідчили, що дослідницький інтерес науковців і експертів сконцентрований здебільшого на аспектах, які стосуються вартості кредитів і депозитів, поступового витіснення з окремих сегментів ринку банків із національним капіталом. Тим часом процеси активізації присутності іноземного банківського капіталу в Україні потребують серйозного наукового осмислення, передусім під кутом можливих ризиків фінансової нестабільності, обмеження суверенітету грошово-кредитної політики і перспектив реалізації національних економічних пріоритетів.

Безумовно, що ринкова трансформація економіки України створює нові можливості і зумовлює необхідність формування ефективної банківської сфери, спрямованої на інтегрування у світовий, промисловий, товарний та фінансовий простір. Міжнародна комерційна банківська діяльність є невід'ємною складовою системи міжнародних економічних відносин. Тому всі процеси, характерні сьогодні для світової економіки, неминуче впливають на зміст та форми міжнародної діяльності країн із трансформаційною економікою. До таких нових детермінуючих процесів, які визначають механізми функціонування світової економіки, відносять насамперед глобалізацію та використання нових інформаційних технологій. Сучасні економічні відносини якісно змінили світове економічне середовище, в якому функціонує міжнародна банківська діяльність. Процеси глобалізації і впровадження сучасних інформаційних технологій зумовили суттєве переосмислення поняття «світові фінанси». Глобалізація фінансів охоплює уявлення про світ як про взаємопов'язаний, взаємозалежний, значною мірою інтегрований ринок, що немає кордонів. Натомість інтернаціоналізація характеризує світ з активними зв'язками між національними і регіональними ринками [3, 84].

Економічні інтереси України потребують конкретного аналізу процесу інтегрування національної комерційної системи до світового товарного і фінансового ринків. Із цією метою важливо враховувати набутий досвід

реформування української банківської системи з метою забезпечення становлення її як активного суб'єкта міжнародної банківської діяльності та можливості використання в ній світового досвіду.

Протягом останнього часу в контексті намірів України щодо вступу до СОТ тема присутності іноземного банківського капіталу в Україні набуває ще більшої актуальності. Серед політиків, науковців точиться дискусія щодо переваг та недоліків розширення такої присутності. До того ж, сторони дискусій часто категоричні у своїх позиціях – одні схвально оцінюють перспективи збільшення іноземного капіталу в українському банківському секторі, інші відстоюють інтереси українських банків, виступаючи за жорстке обмеження присутності в Україні іноземного банківського капіталу. Водночас неможливо не звертати уваги на те, що однією з обов'язкових умов вступу України до СОТ є лібералізація доступу іноземного капіталу на внутрішній ринок банківських послуг.

Початковий стан діяльності в Україні банків із іноземним капіталом характерний низкою обмежень, зокрема: максимальний розмір частки іноземного капіталу у загальному капіталі банківського сектору не повинен перевищувати 15%; максимальний розмір частки одного іноземного інвестора у банку обмежувався 35%; створювати дочірні банки в Україні дозволяли тільки «першокласним» банкам-нерезидентам; було заборонено інвестиції у банки з офшорних компаній; регламентовано мінімальний розмір статутного фонду новоствореного банку в разі істотної участі у ньому іноземного капіталу.

Нині доступ іноземного капіталу на ринок банківських послуг дещо лібералізовано внаслідок скасування низки обмежень. Тому, за нашим переконанням, ця обставина стала стимулом активізації приходу іноземних капіталів у банківський сектор України. Загалом, слід зазначити, що присутність банків із іноземним капіталом у банківській системі України відповідає інтересам розвитку національної фінансової системи, сприяє залученню іноземних інвестицій та розширенню ресурсної бази соціально-економічного розвитку. Водночас є серйозні фінансові та економічні ризики швидкого зростання частки іноземного банківського капіталу, пов'язані з можливими втратами суверенітету в сфері грошово-кредитної політики, і посиленням нестабільності, несподіваними коливаннями ліквідності банків, спекулятивними змінами попиту та пропозиції на грошово-кредитному ринку, можливим впливом фінансових ресурсів. Тому вирішення питання про форми і масштаби розширення присутності іноземного банківського капіталу на ринку банківських послуг мало бути підпорядковане стратегічним цілям соціально-економічного розвитку, підвищення національної конкурентоспроможності, економічної безпеки, зміцнення грошово-кредитної системи України.

Доцільність подальшого зростання присутності іноземного капіталу у банківській системі країни зумовлена об'єктивними потребами:

1) подальшої монетизації економіки й адсорбування додаткової грошової маси банківською системою. (За збереження існуючих тенденцій, грошова маса за 2006–2010 роки може зрости більш як у п'ятеро, тоді як регулятивний капітал банків – лише у 2,5 раза, внаслідок чого рівень достатності капіталу скоротиться вдвічі – до 7,4%, що набагато менше нормативу. Це призведе до критичного зростання загального кредитного ризику в економіці);

2) підвищення рівня кредитування економіки як передумови необхідних структурних зрушень (нині цей рівень в Україні становить приблизно 30% ВВП, тоді як в Естонії – 55%, Литві та Словенії – 44%, Угорщині – 42%);

3) залучення іноземних інвестицій та доведення їх рівня на душу населення до показника сусідніх східноєвропейських країн (нині на душу населення в Україні припадає не більше 180 дол. США іноземних інвестицій, тоді як у Чехії – понад 3 тис. дол., Естонії – 2,6 тис., Угорщині – 2,4 тис., Словаччині – 1,8 тис., Польщі – 1,2 тис.);

4) прискореного розвитку фінансових ринків;

5) прямого використання сучасних банківських технологій та досвіду банківського менеджменту як передумов подальшої інституціалізації національної фінансової системи;

6) підвищення конкурентоспроможності та керованої інтеграції у глобальний економічний простір.

Можна назвати ще ряд чинників, що свідчать про корисність розширення допуску іноземного капіталу до вітчизняної банківської системи. Насамперед це необхідність: розширення спектра банківських послуг і підвищення їх якості; зниження рівня відсоткових ставок за кредитами; зменшення впливу внутрішніх шоків на стабільність функціонування банківської системи; підвищення міжнародного фінансового рейтингу України та збільшення обсягів іноземних інвестицій в її економіку; оптимізація інституційної структури вітчизняної банківської системи й наближення її до стандартів країн із розвинутою ринковою економікою; збільшення припливу іноземного банківського капіталу в Україну з огляду на підвищений попит на ресурси з боку реального сектору вітчизняної економіки та неможливість задовольнити ці потреби за рахунок внутрішніх джерел; активізація участі в об'єктивних світових глобалізаційних процесах із можливістю врахування та попередження (недопущення) негативних їх наслідків для вітчизняного банківського сектора.

Важливо, що залучення іноземного капіталу сприятиме зменшенню корупції, легалізації заробітної плати та відповідному збільшенню соціальних відрахувань, підвищенню стандартів гарантування вкладів.

Проте для розширення присутності банків із іноземним капіталом та підвищення привабливості національного ринку банківських послуг існують певні умови. Це стабільність національної грошової одиниці, сучасна система державних регулятивних інститутів, збалансоване законо-

давче забезпечення іноземних інвестицій і банківської діяльності; розвинений ринок банківських послуг, наявність сучасної банківської інфраструктури та кваліфікованого персоналу. Водночас залучення іноземного капіталу створює і серйозні проблеми не лише для банківської системи, а й для вітчизняної економіки (передусім її галузевої структури) та економічної безпеки держави в цілому. Серед цих проблем і загроз виділимо найнебезпечніші.

1. Структурні ризики «залежного розвитку» і загострення через це всього комплексу економічних, соціальних та політичних проблем. Формальні й неформальні критерії та цілі діяльності банків із іноземним капіталом не обов'язково збігаються з національними цілями соціально-економічного розвитку. Структурна відсталість та інституційна слабкість економіки України робить можливість такого деформованого розвитку досить реальною. Різке зменшення частки національного банківського капіталу може призвести до ситуацій, коли певні сфери економіки будуть позбавлені кредитів, бо акціонери банків з іноземним капіталом завжди інвестуватимуть у ті галузі й у тих країнах, де прибуток та безпека є вищими. Особливо це стосується сфер української економіки, пов'язаних із видобутком та первинною переробкою мінерально-сировинних ресурсів, попит на які на світових ринках, незважаючи на певні коливання, був, є і буде. Хоча Україна зацікавлена в прискореному розвитку на інноваційній основі й у якнайшвидшій постіндустріалізації.

2. Загроза «обвальної» глобалізації національної господарської системи та втрати економічного суверенітету. В умовах зростання глобальної нестабільності та конфліктності з непередбачуваними наслідками це вкрай небажаний сценарій, і сьогодні навіть високорозвинені країни здійснюють політику убезпечення від його можливих негативних наслідків.

3. Загрози для економічної безпеки країни через можливий неконтрольований вплив капіталу та фінансових ресурсів. Початковий вплив іноземного капіталу у вигляді відкриття філій та особливо – придбання нерезидентами частки або всього статутного капіталу вітчизняних банків із часом може призвести до серйозного впливу ресурсів з країни та виведення за кордон отримуваних доходів.

Події, які відбулися в Україні протягом останнього часу, свідчать про те, що інтерес західних банків до України вважали абстрактним і таким, що не становить серйозної конкурентної загрози вітчизняним банкірам лише до того часу, як австрійська група Raiffesen International сплатила за банк «Аваль» 11,03 млрд. дол. США. 2004 р. литовський банк Vilnians Banken купив контрольний пакет банку «Ажіо». У 2006 р. французький Credit Agricole S. A. завершив угоду щодо придбання 99,967% акцій Індекс-банку. Чеська фінансова група PPF group купила чернігівський «Приватінвест», Агробанк, а також одну з найбільших українських ком-

паній споживчого кредитування «Приваткредит» [4, 63]. В такій ситуації домінування іноземного капіталу в банківській системі у найближчій перспективі неминуче.

У цілому, на європейському ринку банківських послуг можна виокремити три категорії банків [2, 144]. Перша – міжнародні гіганти, чії активи сягають трильйонів євро. Це UDS (Швейцарія), активи, яких становлять 1121 млрд., HSBC (Великобританія) – 936 млрд., BNP Paribas (Франція) – 906 млрд. євро та ін. До другої категорії належать регіональні групи з активами до двохсот мільярдів євро (наприклад, Raiffeisen International, SEB Erste bank). Третю категорію становлять локальні банки. Поки що найбільший інтерес до українського ринку виявляють представники двох останніх – ті, кому не по кишені придбання в Західній Європі. Саме за таким сценарієм купували банки в Польщі, Угорщині та Чехії. Там спочатку з'явилися регіональні фінансові групи з Австрії та Італії, а потім поприходили найбільші гравці, які швидко скупили місцеві банки.

На нашу думку, є два чинники, що визначають інтерес європейських банків в Україні. По-перше, це недорозвиненість власного банківського сектору, що означає високий потенціал зростання, і, по-друге, сусідство з Євросоюзом. Загалом пунктом номер один стратегій багатьох західноєвропейських банків є вихід на ринки Східної Європи. Інтерес до слов'ян пробудили австрійські банки, які свого часу здійснювали експансію на Схід у зв'язку з тим, що на Заході була надто жорстка конкуренція, а можливості зростання на внутрішньому ринку – вичерпані. Стратегія виявилася виграшною – країни Східної Європи досягли успіху в економічному розпитку, а австрійці перевершили конкурентів за темпами зростання прибутку і вартості акцій. При цьому нашій країні з її потенціалом дістається значно менше уваги інвесторів, ніж таким маленьким за кількістю населення країнам, як Боснія, Сербія і Чорногорія, надто ж ризиковим видається законодавче поле України.

Ще одна причина інтересу західних банків до Східної Європи – у пріоритетності роздрібного бізнесу. У більшості країн «великої сімки» роздріб забезпечує банкам цілком пристойну рентабельність. Єдина проблема Західної Європи в тому, що і в деяких країнах виникла загроза обвалу ринку нерухомості. В Європі навіть практикують законодавче визначення банкрутства фізичних осіб – банкам заборонено видавати позики громадянам, чії борги перевищують певний рівень. Тому країни СНД з їхніми мізерними за європейськими мірками обсягами кредитів населенню особливо привабливі для іноземців.

Деякі вітчизняні економісти вважають, що після того, як іноземні банки придуть в Україну, іпотечні та споживчі кредити значно подешевшають. На нашу думку, частка правди у цьому твердженні все ж таки є. Адже в іноземців – величезний досвід роботи на зовнішніх ринках

капіталу, й вони намагатимуться організувати своїм українським «донькам» міжнародне фондування. Водночас не слід забувати, що головним джерелом ресурсів для банків із іноземним капіталом будуть ті самі українські депозити. А українські громадяни навряд чи дешево віддаватимуть свої заощадження, нехай і установам зі світовими іменами.

Поза сумнівом, купівля українських банків західними структурами призведе до підвищення прозорості та безпеки банківського сектору, поліпшення якості банківських послуг та їхнього здешевлення. Великий плюс приходу зарубіжних банків – ліквідність банківської системи стане менш залежною від політичних та економічних ризиків. Утім, щоби наблизити робочу силу куплених установ до європейських стандартів, іноземцям знадобиться чимало часу. Слабкі місця українських банків – це технологічна відсталість, низький рівень кваліфікації персоналу, погано налагоджений продаж у відділеннях. Рецепти розв'язання подібних проблем є в іноземців. Вони готові привнести в Україну прогресивні системи управління ризиками, близькі до норм Базель-2, досвід здійснення роздрібних операцій, зокрема незабезпечених кредитів і перехресного продажу. Однак пересічні українці – споживачі банківських послуг – зможуть відчутти всі ці зміни нешвидко.

Враховуючи викладене, слід зазначити, що, обираючи національну стратегію щодо залучення та функціонування іноземного банківського капіталу, необхідно враховувати зарубіжний досвід у цій сфері.

Основними мотивами входження іноземних банків на східно- та центральноєвропейські ринки були ринкові (захоплення нових ринків й отримання вищих прибутків) і регуляторні фактори. Ділова стратегія іноземних банків була схожою у Чехії, Угорщині та Польщі. На ранній стадії іноземний капітал підтримував передусім діяльність іноземного бізнесу, розширюючи тим самим його присутність на території країни і створюючи умови для експорту з неї прибутків.

Згодом основним мотиваційним фактором стало одержання ринкових переваг. У країнах Східної та Центральної Європи обсяг банківських послуг є набагато нижчий, аніж у розвинених економіках. Однією з типових ознак відкриття ринків є те, що потужні іноземні банки, продаючи більш складні послуги, легко залучають кращих клієнтів, що мають найнижчі ризики, чим ускладнюють конкуренцію для решти банків. Характерною рисою банківського сектора Чехії є домінуюча позиція великих банків. 65% банківських активів країни і 80% операційного прибутку належать чотирьом найбільшим банкам, які перебувають у власності іноземних стратегічних інвесторів із країн ЄС. Колишні напрямки діяльності приватизованих банків поступово звужуються, натомість ці банки жорстко конкурують у сфері роздрібного банківського бізнесу.

Аналіз післякризового стану фінансових систем у трьох латиноамериканських країнах (Аргентині, Мексиці і Бразилії) показує, що фінансові кризи не призвели до зменшення кредитування іноземними банками. Будучи добре диверсифікованими, вони менш вразливі до шоків країни, яка приймає. Цікаво, що вони збільшують свою присутність після криз, поглинаючи проблемні внутрішні банки. Слід зазначити, що якщо приплив зарубіжного банківського капіталу належним чином регулюють та контролюють, структура банківської системи поліпшується, банки отримують більше стимулів для виходу на міжнародні фондові ринки, динамічніше розвиваються місцеві фондові ринки, ефективнішим стає трансмісійний механізм грошово-кредитної політики, а відсоткова ставка знижується.

Підбиваючи підсумки світового досвіду розширення присутності банків іноземним капіталом, треба виокремити таке: 1) протягом останніх років частка банківських активів, які контролюють іноземні банки, стабільно зростає (особливо у країнах Центральної та Східної Європи, Латинської Америки); 2) банки з іноземним капіталом на початковому етапі діяльності на національних ринках концентрують свою діяльність, як правило, на окремій ринковій ніші: обслуговують іноземні компанії та міжнародну торгівлю, проте ця тенденція тимчасова – в міру закріплення на фінансових ринках банки з іноземним капіталом дедалі активніше здійснюють роздрібний банківський бізнес; 3) здебільшого активне проникнення іноземного банківського капіталу на національні фінансові ринки динамічно вплинуло на ефективність і конкурентоспроможність місцевої банківської системи; 4) прихід іноземних банків пов'язаний з привнесенням із впровадженням новітніх банківських технологій, західних стандартів менеджменту, що сприяє високоякісному й комплексному задоволенню потреб клієнтів у банківських продуктах.

У цілому всі наведені тенденції тою чи іншою мірою простежуються і в Україні: банки з іноземним капіталом демонструють за багатьма ознаками нижчу конкурентоспроможність порівняно з вітчизняними, відбирають найвигідніших клієнтів, здійснюють географічну експансію у найпривабливіші регіони, на початкових етапах мало працюють із фізичними особами (хоча протягом останнього часу ситуація дещо змінилася).

Приєднання України до СОТ значно посилить конкуренцію національних банків із іноземними, яка від початку є нерівноправною, бо неможливо порівняти потенціал банківської системи України і банків західних країн. До того ж, іноземні банки в Україні мають своєрідні «пільги»: вони можуть тримати частину активів у вільноконвертованій валюті, залучати дешеві ресурси на світових фінансових ринках, вивозити прибутки за кордон тощо. Крім того, за оцінками Світового банку, вартість банківських послуг в Україні є найдорожчою в Європі, в резуль-

таті – обмеженість конкурентоспроможності та інвестиційних можливостей вітчизняних банків.

У зв'язку з цим необхідно виробити розумні рішення й чіткі умови входження України до СОТ та ЄС. З одного боку, вони не повинні бути перепорою притоку іноземного капіталу, а з іншого – необхідно впровадити ряд заходів та обмежень з метою захисту інтересів українських банків [1, 141]. Зокрема: 1) сприяти концентрації українського банківського капіталу, розглядати великі українські банки як основу економічної безпеки України; 2) стимулювати нарощування капіталів вітчизняних банків, у т. ч. шляхом звільнення від оподаткування прибутку, що спрямовується на капіталізацію; запровадити систему пільгового рефінансування банків за умов пільгового кредитування інвестиційних проектів; 3) звільнити від оподаткування частину прибутків комерційних банків, якщо вони спрямовують свої кошти й інвестиційні проекти у пріоритетні сфери економічної діяльності; 4) забезпечити прозорість руху грошових коштів у країні шляхом впровадження суворих заходів щодо запобігання відтоку коштів у «тінь» та до інших країн; 5) встановити додатковий податок на вивезення капіталів з України і спрямувати ці кошти на розвиток українських банків; 6) зменшити податковий тиск на банки, особливо у сфері довготермінового кредитування економіки, змінити податкову систему відповідно до світових стандартів; 7) запровадити перехідний період адаптації українських банків до світових стандартів.

До того ж, питання участі іноземних банків у вітчизняній банківській системі необхідно вирішувати з урахуванням сучасних тенденцій міжнародної банківської діяльності. Водночас необхідно враховувати можливий дестабілізуючий вплив неефективної структури потоків міжнародного банківського капіталу, переважаючого короткотермінових активів у структурі міжнародних банківських активів. Неадекватна і запізнена реакція органів державного регулювання може посилити деструктивний вплив міжнародних фінансових потоків на національну систему.

Таким чином, проаналізовані мотиви й тенденції присутності іноземного капіталу в банківському секторі України з позиції можливих як позитивних результатів, так і негативних наслідків і необхідності розроблення адекватного інструментарію регулювання його присутності дають підставу зробити висновок: стратегічною метою банківської діяльності на сучасному етапі має стати забезпечення системної стабільності й створення необхідних умов для розвитку ринку банківських послуг на засадах добросовісної конкуренції. Для України це означає, по-перше, необхідність відмови від практики створення захисних бар'єрів для забезпечення слабких банків, по-друге, необхідність зосередження на показниках ефективної банківської діяльності з метою створення банків, здатних до стабільного розвитку в міжнародних масштабах.

Можливим шляхом вирішення цього завдання є додаткове вливання капіталу як із боку акціонерів, так і через об'єднання з іншими фінансовими установами. Широкомасштабними завданнями в галузі реформування фінансового сектору України мають стати заходи: 1) зміцнення та пришвидшення реструктуризації банківського сектору; 2) удосконалення банківського регулювання і нагляду; 3) сприяння зростанню доходів і зменшення витрат банків; 4) створення сприятливих умов для банківських клієнтів; 5) розвитку сектору небанківських установ.

Ми вважаємо, що при формуванні нового типу комерційного банку в Україні треба враховувати тенденції розвитку банків країн Західної Європи і США. Тоді банківська система України не розвиватиметься ізольовано від світового банківського співтовариства і зможе поступово інтегруватися у світовий фінансовий простір.

In the article an author examines the basic negative consequences of action of processes of globalization of financial markets positive and for the banking system of Ukraine and outlines possible strategic directions of its development in the context of eurointegration.

Література

1. Кириченко М. М. Інтеграція банківської системи України у світовий фінансовий простір // *Регіональна економіка*. – 2005. – № 3. – С. 134–142.
2. Павлюк К. В., Кожан В. А. Діяльність іноземних комерційних банків в Україні: тенденції та проблеми // *Фінанси України*. – 2006. – № 16. – С. 143.
3. Пошивалов В., Латушкіна С. Вплив глобалізації на механізм та характер банківської діяльності // *Банківська справа*. – 2005. – № 6. – С. 83–88.
4. Уманців Ю. Розвиток національної банківської системи в умовах глобалізації світової економіки // *Вісник НБУ*. – 2006. – № 10. – С. 60.